

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI
FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI**

**FILOLOGIYANING IDOLZARBB
MUAMMOLARI VA UNING
INNOVATSION YECHIMLARI**

**MAVZUSIDAGI XALQARO ANJUMAN
MATERIALLARI TO‘PLAMI**

2022-YIL 12-DEKABR

**OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI**

**O'zbekiston Qahramoni, Qoraqalpog'iston Respublikasida xizmat ko'rsatgan san'at arbobi
IBROYIM YUSUPOV ijodiy faoliyatiga bag'ishlangan**

**“FILOLOGIYANING DOLZARB MUAMMOLARI
VA UNING INNOVATSION YECHIMLARI”**

**MAVZUSIDAGI XALQARO ANJUMAN MATERIALLARI TO'PLAMI
2022-YIL 12-dekabr**

**“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ И ЕГО ИННОВАЦИОННЫЕ
РЕШЕНИЯ” СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ
12 декабрь 2022 ГОДА**

**“ISSUES OF PHILOLOGICAL EDUCATION: PROBLEM ISSUES AND THEIR
INNOVATIVE SOLUTIONS” COLLECTION OF MATERIALS OF THE
INTERNATIONAL CONFERENCE**

desember 12, 2022

FERGANA 2022

TAHRIRIYAT

Mas'ul muharir
Qayumov Abduvahob, f.f.b.f.d., PhD

Tahrir kengashi a'zolari

Solijonov Yo'ldoshlo'jayev - f.f.d., professor

Qosimov Abdug'opir - f.f.d., professor

Jo'rayev Habibullo - f.f.d., professor

Sabirdinov Akbarali - f.f.d., professor

Yulchiyev Qaxxor - f.f.d., dotsent

Muhammadjonova G'ozalxon - f.f.d., dotsent

Xo'jayev Sidiqjon - katta o'qituvchi

Jo'rayeva Manzura - f.f.b.f.d., PhD

Dehqonova Ma'suma - f.f.b.f.d., PhD

Oripova Gulnoza - f.f.b.f.d., PhD

Umurzaqov Rustamjon - f.f.b.f.d., PhD

Xamidov Minolim - f.f.b.f.d., PhD

Mahmidjonov Shohruh - o'qituvchi

Holmatov Oybek - o'qituvchi

Umarov Davrom - o'qituvchi

Sayidolimov Javohir - o'qituvchi

САДРИДДИН АЙНИЙ АСАРЛАРИДАГИ АДАБИЙ (БАДИИЙ) ТОПОНИМЛАР

Р. Х. Жумаев, катта ўқитувчи, БухДПИ, Бухоро

Аннотация. Ушбу мақолада Садриддин Айний асарларидаги адабий бадиий топонимлар уларнинг тарихи, гурўҳларга бўлиниши, келиб чиқиши ва аҳамияти илмий-назарий таҳлил қилинган.

Калим сузлар: топоним, комоним, некроним, ойкодоним, Муҳаммадий, Қурбон, Шариф, Расул, Усмон, араб, кўкалтош ва ҳоказо.

Аннотация. В данной статье научно и теоретически анализируются литературно-художественные топонимы в произведениях Садриддина Айни, их история, деление на группы, происхождение и значение.

Ключевые слова: топоним, комоним, некроним, ойкодоним, Мухаммади, Курбан, Шариф, Расул, Усман, Араб, Кукалташ и другие.

Abstract. This article scientifically and theoretically analyzes literary and artistic toponyms in the works of Sadriddin Aini, their history, division into groups, origin and meaning.

Key words: toponym, comonym, necronym, oikodonim, Muhammadi, Kurban, Sharif, Rasul, Usman, Arab, Kukaltash and others.

Садриддин Айний, ўз ижодида топонимлардан усталик билан фойдаланган. Барча географик номлар икки жиҳатдан ишлатилади: а) реал ва нореал худудларни белгилаш учун; б) стилистик мақсадларда.

Маълумки, бадиий асарларда реал ва хаёлий персонажлардан фойдаланилади. Худди шундай ёндашув географик номлардан фойдаланишда ҳам содир бўлади. С. Айний географик номларнинг ана шу икки жиҳатда ҳар томонлама қўлланилишига мисол бўла олади. Агар у “Ёддоштҳо (“Есдаликлар”) ва “Исёни Муқаннаъ”(Муқанна қўзғолони) бадиий-тарихий очеркларида ва “Қаҳрамони халқи тожик Темурмалик”(“Тожик халқи қаҳрамони Темурмалик”) ёзувчи асосан реал-тарихий географик номлар, кейин бошқа асарларда тарихий номлар билан бир қаторда адабий географик номларни ҳам қўлланади.

Бадиий матнда ёзувчи яратган реал ва бадиий топонимлар бир хилда идрок қилинади. Ана шундай уйдирма географик номлардан бири “Дохунда” романи ва “Одина” қиссасида қўлланган “*Дараи Ниҳон*” оронимидир. С.Айний бу даранинг жойлашуви ва гўзал табиатини шундай таърифлайдики, бундай даранинг борлигига шубҳа йўқ. Ўзи яратган исмнинг ҳақиқийлиги ва бутунлай табиий кўриниши учун муаллиф ушбу денотатсиянинг иккинчи метафорик шаклини яратади, яъни. *Тангниҳо* - "Тор дара" "Агар аз Сари Чуй баромада аз даруни кўхсор ба Қурғонтеппа пинҳони рафтани шавед, роҳи шумо аз даруни Дараи Ниҳон меафтад. Дараи Ниҳон, ба номи дигар "Тангниҳон" яке аз дараҳои кўхистони Ҳисори Шодмон аст. Ин дара, чунон ки аз номаш маълум аст, аз назарҳо пинҳон буда, танҳо аз ду тарафаш: тарафи Сари Чуй ва Боботоғи ду тангно намоён мешавад..." [Д.,с.3].

Бу топоним ёзувчи томонидан қаҳрамоннинг жойлашувини яшириш ва айни пайтда реал ҳудудга боғланмасдан, бу ҳудудга типик хусусият бериш мақсадида ўйлаб топилган. Ўйлаб топилган ороним денотатсиясининг тавсифи “Ёдгор” романи қаҳрамони нутқида ва ёзувчининг лирик чекинишларида намоён бўлади: "Дар ин асно куҳе ба назараш омад ки дараи онро "Дараи Ниҳон" мегуфтанд.

- Ин аст чои ман! - гуфт.

Чавон аз Дараи Ниҳон бисёр ҳикоятҳо шунида буд, рафиқони чупони вай Даран Ниҳонро таъриф карда борҳо гуфта бу данд:

- Ин дараест, ки дар он чо пашша пар занад, параш месузад, дар он чо ҳокимон ва қозиёнро роҳ нест..." [Д., с.104].

Бошқа томондан, ёзувчи бундай топоним яратиш орқали Тоҷикистон тоғлиларининг инқилобгача бўлган яшаш муҳитининг умумлаштирилган манзарасини тасвирлайди. Ва бу номдан фарқли равишда инқилобдан кейинги янги шароитда янги ҳаёт кўрсатиш мақсадида **Қишлоқи Нав** “Янги қишлоқ” неотопонимини яратади [Д., 409-бет].

Ёзувчи кўпроқ ишонарли бўлиши учун хаёлий дарага **Дараи Ниҳон** ороними билан бирга мавжуд бўлган **Чашмасор** гидронимини жойлаштиради. Бу гидроним муаллиф томонидан қуйидагича тасвирланган: "Чашмасор. Шумо гумон накунед, ки ҳар кадоми чашмаи дар ин чашмасор буда ба қадре сероб аст, ки як санг ё ним санги осийро мегардонад...

Чакраҳое, ки аз чандин чунин чашмачаҳо мечаканд, дар як чо ғун шуда чуйчай мусаффоеро ба ҳам мерасонанд, ки оби ин чўйчаҳо чунон соф аст, ки гўё аз санг гузаронида софкориаш карда бошанд, монанди алмоспора беғубор менамояд... [Д.с.4]

Адабий топонимлар ўлка топонимларидан тузилиши жиҳатидан фарқ қилмайди, улар асрлар давомида аҳоли томонидан сайқалланиб келган. Шундай қилиб, **Дараи Ниҳон** ороними ва **Чашмасор** гидроними **Дараи Варзоб**, **Дараи Ромит**, (Тоҷикистонда), **Дараи Паншер** (Афғонистон) ва бошқа кўплаб топонимлар қаторига киради.

Худди шу тамойилга кўра, и орқали боғланган икки компонентдан иборат “**Қишлоқи нав**” неотопоними шаклланган. **Чашмасор** гидроними апеллятсия типидаги **чашма** ва **сор** формантидан ясалган.

Ёзувчи яратган топонимларни икки гуруҳга бўлиш мумкин: а) адабий топонимлар; в) адабий топонимларнинг ўрнига келадиган топонимлар. Бу гуруҳга шундай адабий топонимлар кирадики, ёзувчи уларнинг амалдаги ҳақиқий номларини яшириб, ҳақиқий денотатларни белгилаш учун шакллантиради. Бундай топонимларга **Дарвозаи Чилтаноб** микропонимини мисол қилиб келтириш мумкин [Ё., 501-бет].

Бухоронинг 11 дарвозаси маълум: *Дарвозаи Имом, Дарвозаи Мазор, Дарвозаи Қарши, Дарвозаи Саллоҳхона, Дарвозаи Намозгоҳ, Дарвозаи Шайх Чалол, Дарвозаи Қарокўл, Дарвозаи Шергарон, Дарвозаи Талипоч, Дарвозаи Уғлон, Дарвозаи Самарқанд.*

Аммо адиб ижодида 12 та дарвоза номи билан учрашамиз. Қолаверса, С.Айний ҳеч қачон Шергарон дарвозаси номини ишлатмаган. Агар бу дарвозаларни назарда тутадиган бўлсак, эшиклар сони ўн учта бўлади. Бунинг сабаби шундаки, ёзувчи собит ёзма манбалардаги исмлар билан бир қаторда, баъзан, тахмин қилганидек, кундалик ҳаётда кенг тарқалган исмларни ҳам ишлатган. Булар **об** [Ё., 108-бет] ва **Дарвозаи Мазор** ёки **Дарвозаи Қарши** (Қавола) ўрнига **Дарвозаи Чилтаноб** ҳақидаги дарвозалар, чунки ёзувчи Наврўз тантаналаридан қайтишни тасвирлашда **Чилтаноб** дарвозасига ишора қилади. Бу байрамлар эса Бухоронинг шарқий томонида жойлашган **Ширбадан** худудида (Ё., 244-бет) бўлиб ўтган ва шаҳарнинг бу томонида ҳам дарвозалар бўлган. Бу топонимнинг яратилишида эса ёзувчининг асосли, мутаносиб микросистема ҳосил қилиш қобилияти намоён бўлади. Маълумки, Самарқандга олиб борувчи дарвозалар **Дарвозаи Самарқанд**, **Дарвозаи Қарши** Қарши томон олиб боради. **Дарвозай Мазор** дарвозасидан Хожа Баҳоваддин Нақшбанд қабристонига бориш мумкин.

Дарвозаи Об ҳақида шундай дейилган: "Мо соатҳои 9-и руз аз шаҳр- аз дарвозаи мазор баромадем. Аз он дарвоза ба тарафи шарқ як роҳи калон буд, ки рост рафта ба мазори Баҳоуддини Нақшбанд мерасид/ба ин сабаб номи он дарвозаро "Мазор" ниҳодаанд, вагарна номи таъриҳии вай "дарвозаи Об" аст, ки Шаҳррўд аз тарафи он дарвоза ба шаҳр мебарояд" [Ё.,с.244].

Биз бу микротопонимни адабий топонимлар туркумига киргиздик, чунки Об номи дарвозалар манбаларда қайд этилмаган. Асрлар давомида уларнинг номи ўзгарган: **Дарвозаи Оҳанин** – “Темир дарвоза”, **Дарвозаи Навбаҳор**, кейин **Дарвозаи Мазор** “Мазор дарвозаси”.

Хулоса қилиб айтганда, Садриддин Айний асарларида Ўрта Осиёдаги жой номлари ва уларнинг келиб чиқиши, тарихи, асарларидаги қаҳрамонларнинг шу жой номлари билан боғлиқ воқиа ҳодисалар ҳақида фикр-мулоҳаза юритилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Jumayev, Ruzokul. "Sadriddin Ayniy asarlaridagi joy nomlarining tahlili." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 23.23 (2022).
2. Jumayev, Ruzokul. "САДРИДДИН АЙНИЙ АСАРЛАРИДАГИ АРАБЧА ТОПОНИМЛАР." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 23.23 (2022).
3. Xoliqulovich, Jumayev Ruzokul. "SADRIDDIN AYNIYNING "ESDALIKLAR" ASARIDA ANTROPONIMLARINING LEKSIK QATLAMLARI: Jumayev Ruzokul Xoliqulovich Buxoro davlat universiteti katta o 'qituvchisi." *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал* 3 (2022): 34-37.
4. Xoliqulovich, Jumayev Ruzokul. "Using anthropometric units in "Esdaliklar" by Sadriddin Ayniy." *European Journal Of Innovation In Nonformal Education* 2.2 (2022): 295-298.
5. Jumayev, Ruzokul. "SADRIDDIN AYNIYNING "ESDALIKLAR" ASARIDA OYKONIM TURLARINING QO 'LLANISHI." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 7.7 (2021).
6. Jumayev, Ruzokul. "САДРИДДИН АЙНИЙНИНГ ОДИНА ҚИССАСИДА НОМ ҚЎЙИШ САНЪАТИ." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 2.2 (2021).
7. Xoliqulovich, Jumayev Ruzokul. "Influence of Sadriddin Aini life and works in spiritual and moral development of students." *Middle European Scientific Bulletin* 11 (2021).
8. Jumayev, Ruzokul. "Joy nomlarining tarkibiy tahlil usullari." *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)* 2.2 (2020).

M.Rasulova	COGNITIVE LINGUISTICS	
D.Mirzayeva, G.Shodieva	SOME ASPECTS OF PROFESSIONAL EDUCATION DEVELOPMENT	801
D.Madazizova	SLANG – AS A LEXICAL ASPECT OF LANGUAGE	805
S.Fazildinova, M.Mayusupova	COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERB RELATIONS OF THE GERMAN AND UZBEK LANGUAGES	808
N.Ne'matullayeva	SOME PROBLEMS IN TRANSLATION AND ALSO IN TRANSLATION OF PROPER NAMES	810
M.Abdulimova	Manifestation and expression of indicative mood in different systematic languages	815
M.Khakimov, G.Umarova	THE REPRESENTATION OF THE AUTHOR'S INDIVIDUAL WORLD PICTURE IN THE LITERARY TEXT	818
G.Tashmatova, A.Shikina	THE MODERN APPROACH TO TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE. DOGME METHOD	821
Z.Gafarova	CULTURE AND LANGUAGE AND THE RELATIONSHIP BETWEEN THEM	824
С.Абдуллоева	ТАҲЛИЛИ ҚИЁСИИ ВЕЖАГИҲОИ САРФИИ ТАРЗҲОИ ФОИЛ ВА МАФЪУЛ ДАР ЗАБОНҲОИ АРАБӢ ВА АНГЛИСӢ	826
О.Акбаров, Э.Аджеминова, Р.Джагаспанян	ФУНКЦИЯ ОБРАЗА ПРИРОДЫ КАК ОБЪЕКТ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ	830
А.Мустафаева	Қарақалпақ тилинде аналитикалық феџиллердин атқаратуғын хызмети	833
Бекбаўлиев Д., Каллибекова Г., Маўленбергенова Г.	Халық мәниўиятын беккемлеў– мәмлекет хәм жәмийеттиң ең тийкарғы ўазыйпасы	836
Bekbawliev D.Ó., Kallibekova G.P., Qayıpnazarova I.	TELEKORSETIWLERDE TELEJURNALISTLERDİN ÁDEBIY TILDEN PAYDALANIW SHEBERLIGI	841
Дусматова Ш.В., Дусматова З.М.	УЗБЕКСКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ	844
Р. Х. Жумаев	САДРИДДИН АЙНИЙ АСАРЛАРИДАГИ АДАБИЙ (БАДИЙ) ТОПОНИМЛАР	847
А.Р.Косимов,	ЗНАЧИМОСТЬ СРАВНИТЕЛЬНО-	850

O‘zbekiston Qahramoni, Qoraqalpog‘iston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi
IBROYIM YUSUPOV ijodiy faoliyatiga bag‘ishlangan

“FILOLOGIYANING DOLZARB MUAMMOLARI VA UNING INNOVATSION YECHIMLARI”

MAVZUSIDAGI XALQARO ANJUMAN MATERIALLARI TO‘PLAMI

2022-YIL 12-dekabr

“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ И ЕГО ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ”
СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

12 декабр 2022 ГОДА

“ISSUES OF PHILOLOGICAL EDUCATION: PROBLEM ISSUES AND THEIR INNOVATIVE
SOLUTIONS” COLLECTION OF MATERIALS OF THE INTERNATIONAL CONFERENCE

desember 12, 2022

Bosishga ruxsat etildi: 09.12.2022-yil.

Nashriyot bosma tabog‘i – 22,375.

Shartli bosma tabog‘i – 11,1875. Bichimi 84x108 1/8.

Adadi: 100.

«Poligraf Super Servis» MChJ

Manzil: 150100, Farg‘ona viloyati, Farg‘ona shahri, Aviasozlar
ko‘chasi, 2-uy.